

Rekomendacje dolnośląskich organizacji
pozarządowych w sprawie przygotowania
przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego
Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa
Dolnośląskiego na lata 2021-2027

Partnerstwo pozostaje od wielu lat jedną z głównych zasad wdrażania funduszy Unii Europejskiej podlegających zarządzaniu dzielonemu, w szczególności Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Zasada partnerstwa oznacza ścisłą współpracę nie tylko między Komisją a instytucjami publicznymi na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w państwach członkowskich, jak również partnerami społecznymi oraz organizacjami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie, ale także między instytucjami publicznymi na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym z partnerami społecznymi oraz organizacjami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie. Szczegółowo określono zasady partnerstwa w Rozporządzeniu delegowanym Komisji (UE) NR 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych.

Partnerstwo wnosi wyraźną wartość dodaną, poprawiając skuteczność wdrażania europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (EFSI). Zwiększa ono zbiorowe zaangażowanie w politykę Województwa Dolnośląskiego oraz odpowiedzialność za region, jak też poszerza dostępną wiedzę, doświadczenie i spektrum poglądów na etapie projektowania i wdrażania strategii oraz dokumentów programowych, operacyjnych, a zarazem zapewnia większą przejrzystość procesów decyzyjnych.

Zasadę partnerstwa UE przyjęła obecnie w odniesieniu do wszystkich EFSI. W istocie w art. 5 rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów zawarto podstawę prawną do przyjęcia aktu delegowanego dotyczącego europejskiego kodeksu postępowania

w sprawie partnerstwa (ECCP), który ma pomóc w ustanowieniu rzeczywistego partnerstwa z właściwymi zainteresowanymi stronami.

Do najważniejszych zasad ECCP zaliczono:

- wybranymi partnerami powinny być reprezentatywne właściwe zainteresowane strony;
- procedury wyboru powinny być przejrzyste i należy w nich uwzględnić różne ramy instytucjonalne i prawne państw członkowskich;
- **partnerzy powinni uczestniczyć w przygotowaniu i wdrażaniu umowy partnerstwa i programów; w tym celu należy ustanowić minimalne wymogi proceduralne zapewniające terminowe, istotne i przejrzyste konsultacje (czyli wystarczająco długi okres na konsultacje, dostępność dokumentów itp.);**
- **partnerzy powinni być reprezentowani w komitetach monitorujących programy podczas ich całego cyklu (tj. przygotowania, wdrożenia, monitorowania i oceny);**
- **należy zapewnić skuteczne wdrożenie zasad partnerstwa przez wzmocnienie zdolności instytucjonalnych właściwych partnerów dzięki działaniom na rzecz budowy potencjału zaangażowanych w programy partnerów społecznych i organizacji reprezentujących społeczeństwo obywatelskie;**
- należy ułatwić wymianę doświadczeń i wzajemne uczenie się, w szczególności przez ustanowienie wspólnoty praktyków ds. partnerstwa obejmującej wszystkie EFSI;
- **rola partnerów we wdrażaniu umowy partnerstwa, jak również realizacja i skuteczność partnerstwa w okresie programowania powinny podlegać ocenie.**

W powołaniu na zapisy Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, uwzględniając rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (1), w szczególności jego art. 5 ust. 3, a także na podstawie **Rozporządzenia delegowanego Komisji (UE) NR 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego kodeksu**

postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, grupa robocza przedstawicieli dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów w składzie:

1. Dolnośląskiego Forum Pomocy Społecznej,
2. Dolnośląskiej Federacji Organizacji Pozarządowych,
3. Forum Aktywności Lokalnej,
4. Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”,
5. Fundacji EkoRozwoju,
6. Fundacji Eudajmonia,
7. Fundacji Przestrzeń dla Obywateli,
8. Fundacji Rozwoju Ekonomii Społecznej,
9. Fundacja Wrocławskie Hospicjum dla Dzieci,
10. Fundacji „Jagniątków”,
11. Fundacji „Merkury”,
12. Fundacji „Promyk Słońca”,
13. Milickiego Stowarzyszenia Przyjaciół Dzieci i Osób Niepełnosprawnych,
14. Regionalnego Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych,
15. Stowarzyszenia Eko-Edukacja,
16. Stowarzyszenia Eko-Unia,
17. Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kłodzka Wstęga Sudetów”,
18. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kwiat Lnu”,
19. Stowarzyszenia „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”,
20. Związku Stowarzyszeń "Dolnośląska Sieć Partnerstw LGD"

przygotowała wstępny zarys rekomendacji w sprawie przygotowania przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2027.

1. DEINSTYTUCJONALIZACJA USŁUG SPOŁECZNYCH

Uwzględnienie w ramach interwencji finansowanych ze środków EFS i EFRR ogólnoeuropejskich wytycznych dotyczących przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności, przy wsparciu lokalnych podmiotów ekonomii społecznej.

Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do świadczonej na poziomie lokalnych społeczności zawierają praktyczne porady, jak dokonać trwałego przejścia od opieki instytucjonalnej do alternatywnych rozwiązań rodzinnych i na poziomie lokalnych społeczności, w przypadku osób przebywających obecnie w zakładach oraz żyjących w społeczności, często bez odpowiedniego wsparcia.

Proces deinstytucjonalizacji w ramach EFS/EFRR powinien obejmować w szczególności:

- osoby starsze,
- dzieci i młodzież objęte instrumentami pieczy zastępczej,
- osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunów,
- osoby mające problem ze zdrowiem psychicznym,
- osoby bezdomne.

W ramach programu konieczne jest kompleksowe wdrażanie procesu deinstytucjonalizacji, obejmujące m.in. następujące procesy:

- 1) Ocenę bieżącej sytuacji (analiza istniejącego systemu, ocena zasobów, informacje o istniejących usługach w społeczności);
- 2) Stworzenie regionalnej strategii i planu działania (z uwzględnieniem partnerów społecznych);
- 3) Rozwój nowoczesnych usług społecznych i zdrowotnych świadczonych w społeczności lokalnej z wykorzystaniem sektora obywatelskiego, przy jednoczesnym stopniowym i rozłożonym w czasie ograniczeniu opieki instytucjonalnej;
- 4) Wsparcie innowacji społecznej dotyczącej dzieci i młodzieży poprzez m.in. rozwój Ośrodków Środowiskowej Opieki Psychologicznej i Psychoterapeutycznej dla Dzieci i Młodzieży (np. terapii środowiskowej dzieci i młodzieży, usługi ambulatoryjne specjalistyczne, poradnictwo dla specjalistów z podmiotów oświaty, oparcia społecznego, koordynację i integrację wsparcia wraz z infolinią dla pacjentów i ich rodzin, profilaktyka, edukacja, informacja).

W Polsce 3,3 mln osób powyżej 64 r.ż. potrzebuje opieki z uwagi na trudności w funkcjonowaniu, a niespełna 55% z nich, deklaruje, że ma zaspokojone usługi opiekuńcze. Do 2030 roku w województwie dolnośląskim ok. 80% gmin (w tym wszystkie duże miasta) będą zamieszkiwane przez min. 25% osób powyżej 65 r.ż., a liczba osób powyżej 75 r.ż. w ciągu najbliższych 15 lat ulegnie podwojeniu. Na przestrzeni kolejnych lat województwo będzie

zmagają się również z innymi problemami społecznymi, takimi jak narastająca skala problemów i zaburzeń psychicznych, w tym również u dzieci i młodzieży, czy przyrost osób cierpiących na choroby otępienne.

Zapewnienie właściwej opieki psychiatrycznej dla dzieci i młodzieży oraz ich rodzin jest istotnym wyzwaniem społecznym. W 2018 r. w Polsce było blisko 7 mln dzieci i młodzieży poniżej 18 r.ż. (dane GUS), wg WHO rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych lub behawioralnych w tej grupie wiekowej może dotyczyć od około 10% do nawet 20% populacji, co w warunkach polskich oznacza, że system ochrony zdrowia psychicznego powinien objąć opieką nawet do 1 mln 300 tys. osób poniżej 18 roku życia.

Aktualnie ok 170 tys. osób w Polsce mających trudności w codziennym funkcjonowaniu z powodu wieku, stanu zdrowia, niepełnosprawności, czy bezdomności przebywa w instytucjach całodobowych. Różne raporty pokazują, że taka forma pomocy sprawia, że osoby często są przedmiotem opieki, a nie podmiotem wsparcia z prawem do niezależnego życia i aktywności w społeczności lokalnej, w rodzinie i dotychczasowych kręgach sąsiedzkich. Instytucjonalny system wsparcia nie zaspokaja potrzeb osób z niego korzystających, izoluje osobę korzystającą od społeczności lokalnej, pozbawia podmiotowości i prawa do decydowania o samym sobie. oraz sprawia, że wymagania formalne i prawne mają pierwszeństwo na potrzebami mieszkańców. Tymczasem prawo do niezależnego życia gwarantuje im m.in. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (2012 r.). Deinstytucjonalizacja, rozumiana jako przejście od opieki świadczonej w instytucjach do usług społecznych i zdrowotnych świadczonych w rodzinie i środowisku lokalnym jest jedyną szansą na zwiększenie kompleksowości i efektywności usług społecznych i zdrowotnych. Korzystnie przekłada się również na koszty finansowe udzielanego wsparcia.

2. WYKORZYSTANIE WSZYSTKICH MECHANIZMÓW ROZWOJU TERYTORIALNEGO

Przy planowaniu RPO WD 2021-2027 wykorzystanie wszystkich mechanizmów rozwoju terytorialnego, w szczególności ZIT i RLKS, jako umożliwiających zintegrowane działania wielofunduszowe, łączące inwestycyjne projekty rozwojowe z działaniami społecznymi.

Planowany Inny Instrument terytorialny jest narzędziem zawężającym obszar interwencji do celu 5 i tylko w zakresie EFRR.

Przeznaczenie niezagrażającego realizacji zobowiązań RPO WD 2021-2027 budżetu, np. w wysokości 3% (dla porównania woj. kujawsko-pomorskie posiada budżet 3,5%) w formule wielofunduszowych lokalnych strategii rozwoju z użyciem mechanizmu Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność.

Korzyścią wprowadzenia mechanizmu wielofunduszowości na obszarze województwa dolnośląskiego w oparciu o RLKS będzie:

- 1) Gwarancja stworzenia przekrojowej (wszystkie cele), kompleksowej, przemyślanej, dostosowanej do potrzeb lokalnej strategii rozwoju i wydatkowania w sposób celowy funduszy europejskich, przy udziale 4 funduszy: EFRROW, EFRR, EFS, EFMR;
- 2) Dzięki łączeniu w sposób bardziej zintegrowany działań finansowanych w ramach EFRR i EFS, stwarzane są możliwości np. wspierania rewitalizacji obszarów miejskich oraz wiejskich, poprzez inwestycje w infrastrukturę w połączeniu ze środkami miękkimi na rzecz edukacji i zatrudnienia, wsparcia lokalnego rynku pracy, przeciwdziałania zmianom klimatu itp.;
- 3) Stworzenie strategii RLKS dzięki partycypacji 3 sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego (czyli w pełni realizując zasadę partnerstwa określoną w Europejskim kodeksie postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych) możliwe jest jako dodatkowy mechanizm (poza strategią ZIT tworzoną przez sektor publiczny), również na obszarach miejskich. Zintegrowana i wielosektorowa lokalna strategia rozwoju uwzględni lokalne potrzeby i potencjały. Wykorzystuje istniejące struktury (potencjał osobowy, biurowy, zaufanie lokalne, bazy kontaktów (w tym przedsiębiorcy, NGO, młodzież, osoby wykluczone itp.);
- 4) Realizacja programu przez doświadczonych i zaufanych operatorów, którzy monitorują wdrażanie strategii rozwoju i na bieżąco aktualizują jej zapisy;
- 5) Zrównoważony rozwój danego obszaru interwencji poprzez lepszą mobilizację na szczeblu lokalnym oraz wzrost poziomu kapitału społecznego – zwiększenie partycypacji społecznej, szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej w regionie.

3. ZIELONA TRANSFORMACJA

Dostrzegamy bezprecedensową skalę wyzwań związanych ze skutkami kryzysu klimatycznego – zwłaszcza w odniesieniu do najmłodszego i kolejnych pokoleń – w tym m.in. z globalnym ociepleniem, podnoszeniem poziomu oraz wzrostem zakwaszenia mórz

i oceanów, postępującym topnieniem lodowców, kurczeniem się wiecznej zmarzliny, ekstremami pogodowymi, katastrofami naturalnymi, wymieraniem gatunków, deficytami wody i żywności, migracjami klimatycznymi oraz towarzyszącymi im napięciami społecznymi. **W skali Dolnego Śląska obserwowane i prognozowane skutki zmian klimatu to wzrost ekstremalnych temperatur w okresie letnim a nawet zimowym, przedłużające się okresy bezopadowe skutkujące suszami obejmującymi prawie całe województwo, brak zalegania pokrywy śnieżnej w przeważającej części Dolnego Śląska co skutkuje rosnącym deficytem wód podziemnych i powierzchniowych, wzrost liczby opadów intensywnych, podtopień i gwałtownych powodzi, wzrost natężenia i częstotliwości silnych wiatrów – huraganów i trąb powietrznych. Konsekwencje zmian klimatu to wielomilionowe straty w rolnictwie, gospodarce, obniżenie jakości życia mieszkańców, to również zanik i degradacja wielu wartościowych ekosystemów na terenie naszego województwa.**

Do priorytetów zaliczamy:

- 1) Niezbędne jest przyspieszenie zielonej transformacji w celu całkowitego zrównoważenia emisji i pochłaniania gazów cieplarnianych, a zwłaszcza osiągnięcia zerowej emisji netto CO₂ najpóźniej do roku 2050 - przede wszystkim w energetyce, rolnictwie, budownictwie, transporcie i przemyśle;
- 2) Zasobooszczędna, nisko- i bezemisyjna gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) powinna być traktowana priorytetowo z uwagi potencjał gospodarczy (technologie, produkty, usługi, rynki i modele biznesowe) oraz społeczny (wiedza, umiejętności, miejsca pracy), jaki oferuje;
- 3) Zasada poszanowania energii (efektywności energetycznej) i rozwoju odnawialnych źródeł energii (OZE) w realizacji celu neutralności klimatycznej powinna być traktowana jako horyzontalna i dotyczyć wszystkich działań (nie tylko inwestycyjnych) realizowanych w ramach RPO WD;
- 4) Transformacja społeczno-gospodarcza niezbędna dla osiągnięcia celu neutralności klimatycznej będzie kosztowna i w różnym stopniu doświadczy wspólnot terytorialnych – dlatego musi być realizowana odpowiedzialnie i sprawiedliwie przy współudziale społeczności lokalnych, w tym w szczególności organizacji pozarządowych;
- 5) Istotne dla uzyskania neutralności klimatycznej jest ograniczanie hiper-konsumpcji (sztucznie wykreowane potrzeby) oraz wydłużając możliwość korzystania z większości produktów (też gospodarka współdzielenia) – również w sferze publicznej. Stosowne

wsparcie, także finansowe, powinny uzyskać rozwiązania redukujące marnotrawstwo żywności, a także sprzyjające budowaniu lokalnych łańcuchów produkcji zdrowej, przystępnej cenowo żywności (tzw. krótkie łańcuchy dostaw żywności);

- 6) Obok eliminowania przyczyn prowadzących do spowolnienia globalnego ocieplenia niezbędna jest mądra adaptacja ukierunkowana na dostosowanie społeczeństwa, gospodarki i przestrzeni do mających już miejsce, jak i przewidywanych – skutków zmian klimatu. W skali regionalnej to zwrócenie uwagi na podejmowanie działań adaptacyjnych i łagodzących skutki zmian klimatu w działaniach inwestycyjnych i działaniach włączenia społecznego;
- 7) Niezbędne jest zmniejszanie pogłębiającego się deficytu wody poprzez wykorzystanie małej retencji oraz przywracanie cyklu hydrologicznego na terenach zabudowanych czyli takie zarządzanie wodą aby opad stał się zasobem. To również zwiększanie lokalnego potencjału retencyjnego poprzez wykorzystanie i ochronę zasobów przyrody: terenów podmokłych, mokradeł, torfowisk, oczek wodnych, stawów, dolin rzecznych, zadrzewień. Zachowanie cennych ekosystemów i odtwarzanie różnorodności biologicznej to naturalny bufor zwiększający odporność na zmiany klimatu. To te środowiska dostarczają szeregu cennych usług ekosystemowych niezbędnych dla zachowania produktywności obszarów rolniczych, leśnych i zurbanizowanych;
- 8) Zielona i błękitna infrastruktura odgrywa olbrzymią rolę w mitygacji i adaptacji klimatycznej dlatego ochrona, rewitalizacja, zwiększanie powierzchni zielonej i błękitnej infrastruktury, jak również zapewnienie łączności pomiędzy tymi obszarami powinno być zasadą horyzontalną obowiązującą przy realizacji inwestycji ze środków RPO WD;
- 9) Konieczne jest budowanie odporności na skutki zmian klimatu poprzez optymalizację planowania i zagospodarowania przestrzennego, zwiększanie powierzchni biologicznie czynnych i ograniczanie zabetonowania przestrzeni w miastach i miejscowościach Dolnego Śląska;
- 10) Wskazany jest rozwój potencjału do obniżenia śladu węglowego praktycznie każdej aktywności człowieka, który tkwi w technologiach cyfrowych i zwiększaniu potencjału w zakresie badań i innowacji - powinny one w sposób kompleksowy służyć redukcjom emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczeń oraz minimalizacji zapotrzebowania na zasoby naturalne i energię, a także utrzymaniu i poprawy jakości ekosystemów w skali regionu;

- 11) Kluczowe znaczenie powinien odgrywać pełny dostęp do wysokiej jakości informacji o środowisku, pozyskiwany także w oparciu o lokalne i regionalne systemy monitoringu skutków zmian klimatu. Na tej podstawie powinny być formułowane projekty dotyczące rozwoju środowiskowego, gospodarczego i społecznego w ramach RPOWD;
- 12) Niezbędne są skuteczne kanały przekazywania inspirującej wiedzy (dobrych praktyk) i umiejętności (edukacja) oraz promowanie wzorców zrównoważonej konsumpcji wśród mieszkańców, samorządów, przedsiębiorstw. Chodzi o to, by wesprzeć zrozumienie zagrożeń, wyzwań i szans związanych z działaniami łagodzącymi i adaptującymi do zmian klimatu oraz sprzyjać podejmowaniu oddolnych, partnerskich inicjatyw na poziomie lokalnym i ponadlokalnym województwa dolnośląskiego;
- 13) Partnerem dla wymienionych działań powinny być organizacje pozarządowe i społeczności lokalne, które powinny zostać włączone zarówno na etapie planowania projektów, jak również ich realizacji w ramach RPO WD.**

4. EDUKACJA

Zaplanowanie zmian w edukacji uwzględniających wszystkie aspekty życia społecznego i gospodarczego, poprzez globalne spojrzenie na formułę kształcenia pozwalające na doskonalenie adekwatne do przemian w regionie, kraju czy w UE i na świecie.

- 1) Zmiana mentalności i spojrzenia na edukację zawodową – Doradztwo zawodowe – Tworzenie biur kariery zawodowej.

Największym wyzwaniem stojącym przed zarządzającymi lokalną polityką oświatową jest skuteczna i trwała zmiana w mentalności i nastawieniu do szkolnictwa zawodowego lokalnej społeczności, w tym rodziców uczniów, którzy wciąż jeszcze jedyną „właściwą” perspektywę widzą w podejmowaniu studiów wyższych bez względu na predyspozycje i możliwości ich podopiecznych. Aby wprowadzić adekwatne zmiany stawia się większy nacisk na doradztwo zawodowe, poprzez tworzenie nowych programów i realizację projektów rozpoczynając od najmłodszych lat. Obowiązująca w Polsce podstawa programowa z zakresu doradztwa zawodowego nie jest adekwatna do potrzeb rynku pracy i specyfiki subregionów naszego województwa.

- 2) Wzbogacanie oferty kierunków kształcenia w szkołach ponadpodstawowych.

W XX wieku ukształtował się umowny podział miejsc zatrudnienia na związane z wykonywaniem pracy umysłowej, określane jako „białe kołnierzyki”, oraz pracy fizycznej jako „niebieskie kołnierzyki”. Białe kołnierzyki oznaczały wyższy status społeczny niż niebieskie kołnierzyki. Podział ten jest nadal aktualny (choć prawdopodobnie ulegnie dezaktualizacji w miarę upowszechniania się Przemysłu 4.0), ale jednocześnie na fali zmian i przekształceń w krajobrazie ekonomicznym wyłania się kategoria tzw. zielonych kołnierzyków. Definicja „zielonych zawodów” i „zielonych miejsc pracy” odbiega od tradycyjnej, sektorowej definicji innego rodzaju zawodów (np. zawody rolnicze, zawody w sektorze informatycznym IT, zawody w sektorze przemysłowym, zawody w służbie ochrony zdrowia). Zielone miejsca pracy występują (w różnym nasileniu i w różnym stopniu zróżnicowania) we wszystkich sektorach gospodarki. Nie można pominąć także wpływu zielonej gospodarki, która z kolei rozwija się dynamicznie z powodu presji związanej ze zmianami klimatycznymi. Stąd niezbędne jest tworzenie nowych kierunków kształcenia związanych ze społecznymi i politycznymi aspektami ochrony środowiska oraz innymi wyzwaniami, poczynając od szkół podstawowych, aż po szkolnictwo wyższe.

3) Tworzenie klas patronackich.

Niezwykle ważnym czynnikiem, który decyduje o podjęciu inwestycji przez przedsiębiorcę na danym terenie jest analiza potencjału wykwalifikowanych pracowników. Placówki oświatowe powinny być bardziej otwarte na różnorodne formy współpracy z organizacjami pozarządowymi, z biznesem, z uczelniami, z Biurem Komisji Europejskiej, czy także konsulatami we Wrocławiu, szczególnie w tworzeniu klas patronackich. Klasa patronacka to połączenie szkolnej wiedzy teoretycznej i pierwszych praktycznych doświadczeń w pracy – to bezcenny kapitał, który pozwoli im na bezpośrednie przejście z etapu edukacji do pierwszej pracy.

4) Promowanie szkolnictwa zawodowego.

Nieodzownym elementem podejmowanych działań jest stałe promowanie szkolnictwa zawodowego, m.in. poprzez organizowanie konferencji tematycznych dla uczniów – kandydatów do szkół ponadpodstawowych, ich rodziców oraz lokalnych przedsiębiorców. Spotkania te mają przede wszystkim charakter informacyjny i promocyjny, obejmują najważniejsze założenia reformy oświaty, w tym typy szkół, do których mogą startować absolwenci szkół podstawowych, prezentację nauki w kilkadziesiąt atrakcyjnych zawodach w doskonale wyposażonych pracowniach, laboratoriach oraz formy współpracy

z wieloma pracodawcami, którzy przyczyniają się do wzrostu jakości kształcenia. Celem tych konferencji jest również „odczarowanie” obrazu szkolnictwa zawodowego w mentalności społecznej.

5) Umożliwienie podjęcia aktywności zawodowej.

Ważne jest aby wprowadzać programy zmierzające do umożliwienia podjęcia aktywności zawodowej osobom, którym sytuacja rodzinna lub inne uwarunkowania nie pozwalają na to. Do najważniejszych celów należy zaliczyć:

- wzrost adaptacyjności pracowników do wymagań otwartego rynku pracy oraz wzrost standardów oferowanej pracy,
- wzrost zdolności pracodawców do wykorzystywania kwalifikacji mieszkańców i nowoczesnego zarządzania pracownikami i pracownikami,
- wzrost kompetencji mieszkańców do tworzenia wspólnotowych inicjatyw gospodarczych: spółdzielni (konsumenckich i pracowniczych), stowarzyszeń, fundacji, przedsiębiorstw społecznych, start-up-ów,
- rozwój edukacji zawodowej i ustawicznej (w tym ogólne i specjalistyczne szkolenia dla terapeutów, pedagogów, psychologów, fizjoterapeutów i kadry medycznej dotyczące w szczególności wsparcia dzieci i młodzieży z deficytami rozwojowymi),
- współpracę i włączenia osób z niepełnosprawnościami w rynek pracy,
- współpracę i włączenie seniorek i seniorów w aktywność na rzecz lokalnej społeczności
- wspieranie inicjatyw, w tym sektora ekonomii społecznej, w zakresie wprowadzania mieszkańców na rynek pracy,
- rozwój systemu wsparcia dla osób pracujących w zakresie opieki nad dziećmi oraz osobami z niepełnosprawnościami i chorymi, wymagającymi (całodobowej) opieki.

6) Zmiana postaw społecznych i spojrzenia na edukację włączającą (poprzez rozwój kompetencji kadry pedagogicznej z zakresu edukacji włączającej, działań integracyjnych i pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, doradztwo dla nauczycieli/szkół, kampanie społeczne, rozwój wsparcia asystenckiego dla uczniów z niepełnosprawnościami).

Ważne, aby kształtować pozytywne postawy wobec osób z niepełnosprawnościami, likwidować uprzedzenia i zmieniać nastawienie wobec edukacji włączającej,

zakładającej kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach ogólnodostępnych, co wynika z konieczności zagwarantowania równych praw w dostępie do edukacji.

5. PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Uważamy, że potrzebne jest zawarcie gospodarczej umowy społecznej i zadbanie o przejrzystość w komunikacji z przedsiębiorcami, w celu ograniczenia podatności gospodarki w regionie na czynniki zewnętrzne, takie jak np. pandemia, a zarazem wprowadzanie gospodarki tzw. cyrkularnej (obiegu zamkniętego), choć zdajemy sobie sprawę, jak trudne będzie to przedsięwzięcie.

Naukowcy, analitycy i eksperci, w tym z sektora społecznego mogą odegrać tutaj dużą rolę, poczynając od analiz rynkowych (od szczebla lokalnego począwszy) oraz badań fokusowych diagnozujących sytuację gospodarczą w regionie. Wspólnie z samorządowcami i przedsiębiorcami przygotowane standardy oraz procedury muszą być zrozumiałe i proste.

Obecna sytuacja pokazała, że nikt nie był przygotowany na tak ogromny wysiłek organizacyjny i finansowy, aby pomóc lokalnym przedsiębiorcom w wyniku wprowadzenia ograniczeń dotyczących epidemii. Ekonomiczne i społeczne skutki pandemii są coraz trudniejsze do przewidzenia, dlatego niezbędne jest przygotowanie takich mechanizmów w RPO 2021-2027, które pozwolą zastosować szybkie i adekwatne do potrzeb działania.

Z badania ankietowego GUS wynika, że w październiku br. tylko co ósma firma nie odczuwała skutków pandemii. Dla co czwartej były to poważne skutki negatywne, a w przypadku niespełna 6 proc. przedsiębiorstw – zagrażające ich stabilności. Z odpowiedzi wyłania się stan poszczególnych branż. W najtrudniejszej sytuacji były branże: turystyczna i transportowa oraz gospodarka magazynowa. 27,5 proc. firm gastronomicznych i zajmujących się zakwaterowaniem przyznało, że pandemia zagraża ich stabilności. Podobnie odpowiedziało co dziesiąta firma transportowa.

Ponadto istotne jest wspierane działań organizacji pozarządowych związanych z ochroną zdrowia (co ujęte jest w projekcie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) 2018/0206(COD), w tym rozwijanie nowoczesnych innowacyjnych metod diagnostyki i terapii.

Dotychczasowe rozwiązania wspierające przedsiębiorców, przygotowane i wdrażane przez instytucje rządowe oraz samorządowe, nie odpowiadają na potrzeby wszystkich branż,

dlatego niezbędne jest przygotowanie bardziej elastycznych form szybkiego wsparcia adekwatnego do aktualnych sytuacji kryzysowych.

Rekomendujemy w jak sposób ograniczyć podatność gospodarki w regionie na czynniki zewnętrzne:

- 1) Przeznaczyć znaczne środki z UE na wprowadzenie rozwiązań cyfrowych, w tym również zadbanie o dostępność do internetu na obszarach małych miast i wsi. Firmy i instytucje powinny dokonać swobodnego audytu transferu procesów do świata wirtualnego. Część czynności wykonywanych wcześniej w trybie stacjonarnym nie wróci już (w całości lub w części) do wymiaru off-line. Wzrośnie drastycznie rola rozwiązań cyfrowych;
- 2) Usprawnienie gospodarki poprzez rozwój LOKALNYCH PRODUKTÓW, USŁUG I RYNKÓW (dość gospodarki kontenerowej), co w konsekwencji doprowadzi do samowystarczalności oraz tworzenia zwartych i silnych społeczności lokalnych – identyfikujących się z miejscem zamieszkania i biorących odpowiedzialność za rozwój regionu. W tym celu należy przeznaczyć środki w RPO dla lokalnych firm mikro i małych, aby mogły budować swój potencjał i ewentualnie dywersyfikować swoją działalność dostosowując do potrzeb lokalnego rynku;
- 3) Zapewnienie szkoleń z szeroko rozumianej przedsiębiorczości dopasowanych do potrzeb i warunków lokalnych;
- 4) Rozpocząć proces edukacyjny dla lokalnych przedsiębiorców wyjaśniający zasadę działania gospodarki w obiegu zamkniętym, w tym rozpocząć budowanie dolnośląskiego systemu recyklingowego od najniższego szczebla tj. gminnego/sołectkiego w myśl zasady, że recykling powinien się odbywać lokalnie: nasze odpady to nasz problem i musimy wziąć za to odpowiedzialność. W RPO powinny zostać przeznaczone środki zarówno na edukację w tym zakresie, jak również na powstawanie lokalnych firm przetwarzających odpady lokalnie – na miejscu.

Ważne jest, by działania interwencyjne i ostonowe samorządu w jak najmniejszym stopniu zaburzały mechanizm rynkowy.

6. INTEGRACJA SPOŁECZNA

Nadchodzący okres programowania Europejskiego Funduszu Społecznego to dla Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego szansa na kontynuację inwestycji w Dolny Śląsk i jego mieszkańców. Doświadczenia uzyskane z dotychczasowego

wdrażania EFS oraz zmieniające się i powstające nowe potrzeby każą spojrzeć na ten fundusz w kategoriach:

- dalszego budowania odpowiedzialności społecznej,
- inwestycji w kierunki już zapoczątkowane oraz nowe wynikające z mocno odczuwanych już zmian demograficznych (w szczególności w aspekcie starzenia się), kulturowych (m.in. zmiany w modelach: rodziny, edukacji, relacji społecznych) i organizacyjnych (konieczność rzeczywistego wdrożenia zasad deinstytucjonalizacji wsparcia oraz projektowania usług społecznych zgodnie z zasadą projektowania uniwersalnego),
- wsparcia tych osób i instytucji, które ucierpiały z powodu epidemii COVID-19, po to by skutecznie realizować cele dla integracji społecznej i ekonomii społecznej.

Województwo dolnośląskie należy do regionów najbardziej dynamicznie rozwijających się, a jednocześnie boryka się z nierównomiernym rozwojem i dużą dysproporcją w zakresie szans na skuteczne włączenie społeczne. Te różnice istnieją w ujęciach:

a) terytorialnym:

- subregionalnie (pomiędzy północą województwa, a regionem Sudetów);
- w ramach poszczególnych subregionów (niemal w każdej z dolnośląskich gmin znajdziemy obszary marginalizowane);

b) społecznym:

- w poszczególnych społecznościach lokalnych odczuwalne są dysproporcje i trwałe kryzysy wynikające z nierównego dostępu do usług świadczonych na rzecz z tytułu np. samotności, niepełnosprawności, przemocy, uzależnień, kryzysów w rodzinach).

Na sposoby i mechanizmy rozwiązujące powyższe problemy warto spojrzeć jak na budowę autostrad tj. w formule inwestycji. Powinna ona łączyć istniejące potencjały oraz sprzyjać powstawaniu nowych. Zarazem bezwzględnie tworzone instrumenty powinny uwzględniać kreowanie ich dalszego utrzymania i rozwoju. Doskonałym przykładem jest rozwój Instytucji aktywizacji społeczno-zawodowej, do których należą spółdzielnie socjalne. Ich utworzenie i rozwój powinno być skompilowane z szansami na trwałe utrzymanie utworzonych podmiotów oraz włączanie nowych osób w procesy reintegracji społeczno-zawodowej.

Postulujemy zatem, aby EFS w jeszcze większym stopniu traktował integrację społeczną równomiernie jako element odpowiedzialności za mieszkańców regionu oraz czynnik rozwoju województwa.

W obszarze **integracji społecznej oraz ekonomii społecznej i solidarnej** za priorytetowe kierunki wsparcia z wykorzystaniem środków RPO uznać należy:

Rekomendacja 1:

Wspieranie działań ukierunkowanych na deinstytucjonalizację usług społecznych oraz rozwój rodzinnych i środowiskowych form wsparcia dla osób i rodzin wykluczonych społecznie bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym (osoby z niepełnosprawnościami, dzieci i młodzież z pieczy zastępczej, seniorzy, osoby bezdomne, osoby po kryzysie psychicznym).

W ramach programów deinstytucjonalizacji usług społecznych świadczonych przez instytucje pomocy i aktywnej integracji realizowane będą działania lokalne i regionalne. Programy ukierunkowane na poprawę jakości i dostępności usług będą obejmować zmianę form i zakresu usług społecznych świadczonych przez instytucje pomocy i aktywnej integracji i uwzględniać współpracę z organizacjami pozarządowymi i PES. Grupami docelowymi są osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym dorośli i dzieci z niepełnosprawnościami, osoby chorujące psychicznie, osoby starsze, inne osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Usługi środowiskowe będą uwzględniać miejsca całodobowego okresowego pobytu dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu i inne dzienne formy wsparcia. Działania we wspólnotach, uwzględniające lokalne zasoby (np. sąsiedzi, lokalne przedsiębiorstwa), będą wspomagały włączenie społeczne osób objętych pomocą społeczną.

Deinstytucjonalizacja systemu wsparcia oraz rozwój wysokiej jakości usług społecznych świadczonych na poziomie społeczności lokalnych oznacza:

- a) obniżenie kosztów świadczenia usług społecznych (formy środowiskowe i półstacjonarne są zasadniczo tańsze niż opieka instytucjonalna),
- b) zwiększenie skuteczności wsparcia poprzez możliwość podejmowania równoległych i komplementarnych względem siebie działań na rzecz włączenia społecznego z uwzględnieniem lokalnych formalnych i nieformalnych instytucji i narzędzi wsparcia,
- c) rozwój lokalnych przedsiębiorstw ekonomii społecznej i organizacji pozarządowych z jednej strony świadczących usługi na rzecz tej społeczności (również w formie wiązek

usług społecznych), z drugiej - tworzących miejsca pracy dla osób defaworyzowanych z tejże społeczności,

- d) lepsze wyniki pod względem jakości życia niż opieka instytucjonalna, realne włączenie społeczne i podniesienie jakości życia osób i rodzin objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej,
- e) zgodność z trendami w myśleniu zarówno o polityce społecznej w UE (np. Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności), jak i w Polsce (np. rządowa Strategia na rzecz osób z niepełnosprawnościami 2020-2030).

Deinstytucjonalizacja usług społecznych musi być połączona ze konsekwentnym stopniowym ograniczeniem usług w ramach opieki instytucjonalnej. Oznacza to konieczność zaprzestania wspierania ze środków RPO WD inwestycji w infrastrukturę instytucji opiekuńczo-pobytowych (rozumianych zgodnie z Wytycznymi w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków EFS i EFRR na lata 2014-2020) świadczących wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami, dzieci i młodzież z pieczy zastępczej, seniorów, osób bezdomnych oraz osób z doświadczeniem kryzysu psychicznego, chyba że w instytucjach tych rozpoczęty został proces przechodzenia z opieki zinstytucjonalizowanej do opieki świadczonej w społeczności lokalnej lub proces ten zostanie rozpoczęty w ramach realizacji projektu.

Integralnym elementem deinstytucjonalizacji usług społecznych powinna być profilaktyka, mająca zapobiegać umieszczeniu osób w opiece instytucjonalnej, a w przypadku dzieci - rozdzieleniu dziecka z rodziną i umieszczeniu w pieczy zastępczej. Działania w tym zakresie również powinny być realizowane w ramach RPO WD z aktywnym udziałem organizacji podmiotów ekonomii społecznej.

Rozwijanie systemu usług społecznych świadczonych w środowisku lokalnym wymagają koordynacji działań i współpracy pomiędzy samorządowymi instytucjami pomocowymi a organizacjami pozarządowymi i PES.

Rekomendacja 2:

Kontynuowanie budowania systemu wysokiej jakości i przystępnych cenowo usług społecznych wspierających niezależne funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami oraz opieki nad dziećmi i osobami zależnymi.

W ramach RPO WD 2014-2020 zaczęliśmy rozwijać na Dolnym Śląsku innowacyjne usługi wspierające niezależne funkcjonowanie społeczne i zawodowe osób z różnymi niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, rodzin, w tym usług asystencji osobistej, zatrudnienia wspomaganego/treningu pracy oraz przerwy wytchnieniowej. Efekt wdrożenia tego rodzaju usług ma przynajmniej dwa wymiary:

- a) włączają one lub podtrzymują uczestniczenie w życiu społecznym i zawodowym osób z niepełnosprawnościami oraz osób o ograniczonej samodzielności,
- b) dają szansę na aktywność społeczno-zawodową, samorealizację oraz uzyskanie dodatkowych przychodów dla opiekunów, rodzin i lokalnych społeczności.

Działania takie powinny być realizowane w formułach partnerskich, zlecane dla organizacji pozarządowych oraz powinny być komplementarne z usługami OPS i PCPR.

Rekomendacja 3:

Usługi środowiskowe o obszarze zdrowia.

Nowe podejście Komisji Europejskiej do funduszy spójności, powiązanie EFS+ z Europejskim Filarem Praw Socjalnych, pokazują o wiele szersze podejście do realizacji celów społecznych. W ramach 4 celu polityki „Europa Społeczna” przewidziano szerokie spektrum działań mających na celu m.in. infrastruktury społecznej przyczyniającej się do włączenia społecznego. Środki polityki spójności zostaną skierowane również na wsparcie infrastruktury zdrowotnej. Projekt rozporządzenia EFS+ wskazuje na wagę dostępu do opieki zdrowotnej i widzi jako zadanie EFS+ zapewnienie synergii i komplementarności z Programem zdrowotnym UE oraz wspieranie opieki długoterminowej. Nowy EFS+ ma wspierać, uzupełniać i dodawać wartości m.in. ochronie i włączeniu społecznemu.

W ramach RPO 2014-2020 podjęto już pierwsze próby wprowadzania opieki wytchnieniowej. Aby jednak umożliwić organizację kompleksowego wsparcia dla osób wymagających stałej opieki potrzebne jest zorganizowanie całego ekosystemu wspierania takich osób oraz ich rodzin/opiekunów. Nie jest wystarczający model, w którym organizowana jest jedynie opieka wytchnieniowa w domach podopiecznych. Ważne jest powiązanie tych działań z możliwością czasowej opieki nad podopiecznym w domu opieki wyręczającej, organizacją systemu wsparcia psychologicznego a nawet psychiatrycznego dla opiekunów osób terminalnie, przewlekle i nieuleczalnie chorych. Dopiero zorganizowanie takiego systemu, opartego na funkcjonujących z powodzeniem w tym obszarze partnerach

z trzeciego sektora pozwoli zapewnić przynajmniej częściową integrację coraz większej grupie mieszkańców Dolnego Śląska.

Rekomendacja 4:

Wzmocnienie mechanizmów wydłużania wieku aktywności zawodowej (często w aspekcie ograniczonym np. ¼ etatu), co bezpośrednio przekłada się na:

- a) podtrzymywanie dobrej kondycji psychofizycznej seniorów oraz nierzadko całych społeczności,
- b) rozwiązywanie problemów kadrowych na poziomie społeczności lokalnych oraz uzyskiwanie dodatkowych przychodów przez gminy.

Rekomendacja 5:

Wspomaganie rodzin w aspektach opiekuńczo-wychowawczych oraz rozwój systemu pieczy zastępczej.

Profilaktyka i wsparcie rodzin pełnych i niepełnych doświadczających trudności oraz kryzysów jest szansą na rozwój ich oraz lokalnych społeczności. Kryzysy rodzinne dotyczą każdej nawet najzamożniejszej społeczności. Stąd gminy powinny posiadać różnorodne – dostosowane do lokalnych potrzeb instrumenty profilaktyki oraz wsparcia rozwiązywania problemów w przypadku ich wystąpienia. Stąd inwestycje w rodziny, placówki i osoby doświadczające problemem powinno być ważną częścią RPO WD.

Rekomendacja 6:

Rozwijanie instrumentów włączenia i utrzymania aktywności społeczno-zawodowej osób defaworyzowanych (np. z niepełnosprawnościami, po kryzysach, uzależnionych i współuzależnionych, po pobycie w zakładzie karnym, wychodzących z bezdomności), **w szczególności poprzez rozwój sektora ekonomii społecznej i solidarnej, jako miejsca zatrudnienia osób z ww. grup oraz podmiotów świadczących profesjonalne i wysokiej jakości usługi społeczne.** Szersze uzasadnienie tej rekomendacji w pktcie nr 7.

Rekomendacja 7:

Rozwijanie systemu mieszkań wspomaganych, w tym treningowych i wspieranych.

Mieszkania wspomagane, w tym treningowe i wspierane są skutecznym i ekonomicznym narzędziem gwarantującym:

- a) niezależne i w miarę możliwości samodzielne życie m.in. osób z niepełnosprawnościami, wychodzących z bezdomności i z pieczy zastępczej

oraz osób i rodzin doświadczających kryzysów ograniczających ich całkowitą samodzielność,

- b) rzeczywiste włączenie w aktywne życie społeczności lokalnych,
- c) niższe dla gmin koszty utrzymania osób w stosunku do pobytu w Domach Pomocy Społecznej. W związku z małą liczbą funkcjonujących mieszkań osoby, które mogłyby przy wsparciu np. asystentów osób niepełnosprawnych funkcjonować w danej społeczności są kierowane do DPS. Tymczasem średni koszt utrzymania osoby w DPS to 3.500 zł przy około 1.500 zł w mieszkaniu wspomaganym.

Działania na rzecz rozwoju usług mieszkalnictwa wspomaganego muszą być zgodne z zgodnie z założeniami europejskich zasad przejścia z opieki instytucjonalnej do opieki środowiskowej oraz powinny być realizowane z aktywnym zaangażowaniem podmiotów Ekonomii Społecznej (przykładem są mieszkania chronione w Wałbrzychu obsługiwane przez Spółdzielnię Socjalną Nasze Wsparcie).

Rekomendacja 8:

Powiązanie usług ochrony zdrowia psychicznego z usługami integracji i pomocy społecznej oraz edukacji z istotnym zaangażowaniem organizacji pozarządowych. Szersze uzasadnienie tej rekomendacji w punkcie nr 8.

Rekomendacja 9:

Wzmacnianie systemu aktywności i odpowiedzialności za miejsce zamieszkania oraz lokalną wspólnotę poprzez:

- a) rozwijanie modelu pracy w środowisku lokalnym w formule Centrów Aktywności Lokalnej oferujących narzędzia wdrażane na podstawie lokalnych diagnoz zasobów i potrzeb (praca projektem, wolontariat, grupy wsparcia i samopomocowe, współpracę z instytucjami kultury i sportu),
- b) aktywne stymulowanie Centrów Usług Społecznych budowanych od 2019 roku.

Efekty integracji społecznej bez holistycznego spojrzenia i zaangażowania lokalnych wspólnot są bardzo często krótkotrwałe, bardziej kosztowne oraz zdecydowanie mniej przyjazne człowiekowi. Przykładem jest utworzenie mieszkań wspomaganym dla osób z niepełnosprawnościami. Bez zaangażowania rodziny lub sąsiadów ich prowadzenie jest możliwe pod warunkiem całodobowego pobytu opiekunów/asystentów w mieszkaniu. A to bezpośrednio wpływa na wzrost kosztów ich utrzymania oraz trudności w emocjonalnym funkcjonowaniu osób wspieranych. Zarazem uruchomienie do wsparcia rodzin lub sąsiadów

wymaga funkcjonowania aktywnych animatorów sieciujących możliwe lokalnie rozwiązania lub kreujących nowe. Tego rodzaju i podobne wyzwania są w każdej wspólnocie. W związku ze starzeniem się społeczeństwa oraz zmianą modelu rodzin będą się pogłębiać. Stąd istnieje wyraźna potrzeba rozwoju mechanizmów **wzmacniania systemu aktywności i odpowiedzialności za miejsce zamieszkania oraz lokalną wspólnotę.**

Rekomendacja 10:

Rozwijanie modelu aktywnej lokalnej rewitalizacja w aspektach społecznych.

Aktywna rewitalizacja społeczna obejmuje wszystkie powyższe aspekty oraz inne nie wymienione, a wynikające z lokalnych potrzeb. RPO WD powinien w jeszcze większym aniżeli aktualnym okresie programowania dążyć do integrowania różnych narzędzi, tak aby przestrzeni sprzyjających wykluczeniu społecznemu było jak najmniej i nie powstawały nowe.

Lokalna rewitalizacja była w kończącym się okresie programowania funduszy UE zauważona. Przywrócenie do „życia” terenów marginalizowanych na obszarach miejskich i wiejskich” wymaga koncentracji - scalenia kilku aspektów. Przyjęto się, że są to trzy kierunki:

- 1) rozwój – przywrócenie do życia lub nadanie nowych ról dla infrastruktury technicznej (remonty instalacji, kamienic, dróg ale też parków, skwerów),
- 2) tworzenie warunków dla rozwoju gospodarki np. poprzez uruchomienie inkubatorów przedsiębiorczości,
- 3) aktywizację lub tworzenie warunków dla rozwoju pozytywnych relacji społecznych poprzez powyższe działania oraz bezpośrednie wspieranie osób i grup zamieszkujących tereny marginalizowane. W szczególności dotyczy to grup o ograniczonym potencjale kulturowym oraz doświadczonych wykluczeniem społecznym.

W tym obszarze szczególnie istotne i użyteczne jest wykorzystanie kompetencji sektora Ekonomii Społecznej, który integruje często wszystkie trzy opisane komponenty.

Rekomendacja 11:

Inwestycja w rozwój kadr systemu integracji i pomocy społecznej, w tym również osób zatrudnionych w PES i organizacjach pozarządowych.

Inwestycja w rozwój kadr systemu integracji i pomocy społecznej oznacza w szczególności:

- a) przygotowanie do procesu deinstytucjonalizacji,

- b) długofalowego planowania i ewaluacji skuteczności działań wspierających,
- c) poszukiwania nowych dróg dla integracji społecznej.

Formy rozwoju kadr systemu pomocy i integracji społecznej:

- a) studia, kursy doszkalające, treningi, wizyty studyjne;
- b) bezpośrednie wsparcie: coachingowe, mentorskie, doradcze i superwizje.

Rozwój kadr stanowi ważny obszar warunkujący jakość i trwałość obszarów interwencji, o których mowa w pkt. 1-11.

7. EKONOMIA SPOŁECZNA

System Ekonomii Społecznej budowany w Polsce od początku członkostwa w Unii Europejskiej obejmuje dwa aspekty, które rekomendujemy do dalszego rozwoju:

- 1) Włączanie, utrzymanie lub wydłużanie aktywności społeczno-zawodowej osób defaworyzowanych, obejmowanych wsparciem w związku z problematyką identyfikowaną w szczególności w:**

- a) ustawie o pomocy społecznej,
- b) ustawie o promocji zatrudnienia i rynku pracy,
- c) ustawie o zatrudnieniu socjalnym,
- d) ustawie o ochronie zdrowia psychicznego

poprzez rozwój sektora ekonomii społecznej i solidarnej, jako miejsca zatrudnienia i wsparcia osób z grup doświadczonych wykluczeniem społecznym.

- 2) Realizacja usług użyteczności publicznych oraz w sferach pożytku publicznego związanych z zaspokajaniem lokalnych potrzeb i rozwojem lokalnym.**

Prowadzenie działań w wymienionych obszarach wymaga posiadania kompetencji branżowych i równoległe dużej wrażliwości społecznej. Dla przedsiębiorstw o charakterze biznesowym zysk finansowy będzie zawsze grał szczególną rolę. Dlatego podmioty Ekonomii Społecznej dla których przychód jest narzędziem, a nie celem samym w sobie pełnią szczególną rolę dla rozwoju lokalnego. Dotyczy to wyraźnie obszarów edukacji, zdrowia, pomocy społecznej, rynku pracy ale i w ogromnej mierze ekologii, w kontekstach gospodarki odpadami i walki ze zmianami klimatycznymi.

W związku z powyższym gospodarka społeczna w nowym okresie programowania powinna być znacznie w większym stopniu traktowana i rozwijana jako instrument zaspokajania lokalnych potrzeb i rozwoju lokalnego. Ten kierunek powinien być równoległy do celów związanych z integracją społeczną.

Szczegółowe rekomendacje w tym zakresie są następujące:

- 1) Rozwijanie systemu wspierania podmiotów ekonomii społecznej dostępny w podziale na cztery subregiony w formie Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej podejmujących działania:
  - animacji lokalna, informacja i promocja w zakresie ekonomii społecznej,
  - systemowe wsparcie w planowaniu i wdrażaniu procesów wsparcia osób aktywizowanych w ramach utworzonych miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej,
  - usługi rozwoju i wsparcia ekonomii społecznej- tworzenie nowych podmiotów, ekonomizacja organizacji pozarządowych, wsparcie istniejących podmiotów ekonomii społecznych realizujących usługi społeczne i/lub zatrudniające osoby marginalizowane, prowadzenie lub bezpośrednio wsparcie procesów produkcji lub świadczenia usług przez podmioty ekonomii społecznej, szkolenia zawodowe i warsztaty kompetencji dla kadr podmiotów ekonomii społecznej,
  - instrumenty wsparcia finansowego (wsparcie dotacyjne na tworzenie stanowisk pracy w podmiotach ekonomii społecznych, udzielanie comiesięcznego wsparcia związanego z utrzymaniem utworzonych miejsc pracy, wsparcie w pozyskaniu i rozliczeniu pożyczek, mikrogranty na uruchamianie działalności odpłatnej i gospodarczej),
  - wsparcie JST i biznesu w realizowaniu społecznie odpowiedzialnych zamówień oraz wsparcie podmiotów ekonomii społecznej w aplikowaniu o zamówienia publiczne i w procedurach do 30 tys. euro;
- 2) Realizacja programów aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowane m.in. przez podmioty ekonomii społecznej w powiązaniu ze społecznością lokalną;
- 3) Kreowanie i wdrażanie lokalnych oraz regionalnych programów rozwoju Ekonomii Społecznej obejmujących włączanie podmiotów Ekonomii Społecznej w realizację konkretnych działań i inwestycji wdrażanych na szczeblach gmin, powiatów i województwa. W praktyce udział podmiotów Ekonomii Społecznej w realizacji projektów powinien być w znacznie większym stopniu aniżeli dotychczas premiowany przy realizacji wszystkich priorytetów RPO WD.

8. ZDROWIE PSYCHICZNE OSÓB DOROSŁYCH

Zgodnie z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego, która weszła w życie w 1995 roku w procesie rehabilitacji osób doświadczających zaburzeń psychicznych znaczną rolę powinny odrywać organizacje pozarządowe zrzeszające profesjonalistów zdrowia, rodziny i opiekunowie chorujących, a także sami chorujący. Ważne są też dane, które mówią, że co 4 osoba (25% społeczeństwa) w swoim życiu doświadczy kryzysu psychicznego i będzie musiała skorzystać ze wsparcia specjalistów. W wielu przypadkach taki kryzys odbija swoje piętno na całym życiu osoby i jej otoczenia.

Od 25 lat organizacje pozarządowe podjęły się bardzo wielu zadań związanych z leczeniem i reintegracją społeczną osób z doświadczeniem choroby psychicznej. Istnieją w Polsce duże organizacje, które prowadzą Zakłady Opiekuńczo Lecznicze, czy w ramach programu POWER testują autorskie projekty Centrum Zdrowia Psychicznego (CZP). Wydaje się więc, że możliwe jest podjęcie się przez stowarzyszenia czy fundacje prowadzenia tak kompleksowych placówek jak CZP. Gdy przeanalizuje się aktualnie działający pilotaż takich placówek wyraźnie widać, iż powstały one głównie przy już istniejących szpitalach. To zrozumiałe, ponieważ w aktualnie działających uwarunkowaniach gospodarczych organizacjom pozarządowym najtrudniej pozyskać jest lokal, środki na remont i utrzymanie. Jednak są obszary, w których doświadczenie i brak uwikłania w instytucjonalne zależności może być atutem w docieraniu do osób cierpiących na zaburzenia psychiczne.

Dlatego proponujemy aby, umożliwić z RPO WD realizację działań wspierających środowiskową ochronę zdrowia dla osób dorosłych, w szczególności prowadzoną przez organizacje pozarządowe:

- 1) Prowadzenie Środowiskowych Domów Samopomocy typu A, które są kontynuacją oddziałów dziennych;
- 2) Prowadzenie klubów typu "Wstąp, wpadnij, zajrzyj" (dobrowolnego wstępu) zarówno na terenie CZP jak i w innych lokalizacjach. Na 1 CZP powinno przypadać kilka klubów, zwłaszcza w terenie gdzie występują mniejsze, rozproszone miejscowości;
- 3) Prowadzenie hosteli i mieszkań wspomaganych ;
- 4) Prowadzenie programów psychoedukacyjnych z udziałem asystentów zdrowienia, osób z doświadczeniem choroby psychicznej;
- 5) Organizowanie imprez rekreacyjnych, sportowych i artystycznych służących budowaniu pozytywnych wzorców radzenia sobie z chorobą psychiczną;

- 6) Prowadzenie podmiotów ekonomii społecznej ze stanowiskami pracy dla osób doświadczających choroby psychicznej (z niezbędnym procesem wsparcia terapeutycznego i środowiskowego);
- 7) Prowadzenie grup wsparcia dla chorujących i ich rodzin, zarówno na terenie CZP poza nimi, by były bardziej środowiskowe;
- 8) Organizowanie miejsc tzw. „pierwszej pracy” w podmiotach ekonomii społecznej.

Wszystkie te działania mogą być prowadzone w ramach partnerstw zawieranych z jednostkami prowadzącymi CZP i lokalnymi samorządami lub samodzielnie. Na terenie Dolnego Śląska są dobre przykłady prowadzenia dwóch pracowni dobrowolnego wstępu typu "Wstąp, wpadnij, zajrzyj". Od 2003 roku we współpracy z Gminą Wrocław prowadzi ją Dolnośląskie Stowarzyszenie Aktywnej Rehabilitacji "ART", a od 3 lat w Jeleniej Górze „Nasza Fundacja”.

9. WKŁADY WŁASNE

Systemowe zagwarantowanie poziomu wkładów własnych, w ramach realizowanych działań skierowanych do grup defaworyzowanych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, na maksymalnym poziomie 5 procent.

Oceniamy, iż jest to maksymalny poziom, który mogą zagwarantować potencjalni realizatorzy projektów skierowanych do ww. grup, bez uszczerbku dla jakości i merytoryki realizowanego wsparcia. Przedstawiciele organizacji pozarządowych, statutowo działający na rzecz ww. grup społecznych uważają, że nie można dopuścić do sytuacji, w której ze względu na zbyt wysokie poziomy wkładów własnych, koszty wsparcia „przerzucane będą” na ostatecznych odbiorców wsparcia albo zostanie zaniechane profesjonalne wsparcie realizowane przez organizacje pozarządowe, ze względu na brak możliwości finansowych na wniesienie wkładów własnych.

10. TERYTORIALNE KRYTERIA DOSTĘPU

Systemowe zagwarantowanie kryterium dostępu do programu RPO WD 2021-2027 dla wnioskodawców (liderów projektów) którzy posiadają swoją siedzibę lub oddział na terenie województwa dolnośląskiego.

Oceniamy, iż realizacja projektów przez beneficjentów prowadzących działalność na terenie województwa dolnośląskiego jest uzasadniona regionalnym/lokalnym charakterem wsparcia oraz pozytywnie wpłynie na efektywność realizacji projektu. Podmioty takie są „zakorzenione” w lokalnych społecznościach i warunkach społeczno-gospodarczych.

Są nastawione na rozwój swojej małej ojczyzny. Posiadają sieci kontaktów i bardzo często legitymują się bardzo wysokim poziomem zaufania społecznego, co przekłada się bezpośrednio na zwiększenie gwarancji celowego wykorzystania środków z RPO WD oraz sprawniejszą realizację projektów.

11. GODNE ROZLICZANIE W FORMULE RYCZAŁTOWEJ

Wprowadzenie w szerokiej formule projektów rozliczanych godnymi, precyzyjnie skalkulowanymi i dającymi możliwość racjonalnego realizowania projektów, stawkami ryczałtowymi.

Oceniamy, iż system rozliczeń ryczałtowych usprawnia proces realizacji projektów współfinansowanych z funduszy unijnych. Ułatwia systemy rozliczeń i zmniejsza koszty obsługi administracyjnej projektów. Pozwala ponosić koszty programowe, wyłącznie za osiągnięte, zaplanowane efekty.

12. PREMIA ZA OSZCZĘDNOŚCI

Wprowadzenie w ramach programu RPO WD 2021-2027 premii za oszczędności.

Oceniamy, iż obecnie skonstruowany system realizacji projektów współfinansowanych z funduszy unijnych, opierający się w głównej mierze na wytycznych kwalifikowalności oraz ustawie o finansach publicznych, nie dopuszcza możliwości korzystania przez wnioskodawców z premii, wynikającej z racjonalnego i oszczędnego gospodarowania środkami publicznymi w ramach realizowanych projektów. W konsekwencji, w przypadkach wystąpienia oszczędności w ramach realizowanych projektów, wnioskodawcy w praktyce są „karani” za działania, które doprowadziły do wygenerowania tzw. oszczędności projektowych. „Karamie” odbywa się poprzez pomniejszenia wartości kosztów pośrednich, których wysokość uzależniona jest od poziomu wydatkowania kosztów bezpośrednich. Rekomendujemy ustalenie premii za oszczędności. To roboczo określony termin mechanizmu, który pozwalałby na zwiększenie poziomu kosztów pośrednich o pewien, systemowo określony procent (np. 30%) oszczędzonych środków, który przekazywany byłby wnioskodawcy w formie kosztów pośrednich. System premii za oszczędność, mógłby też być dla organizacji pozarządowych jednym ze źródeł wsparcia wnoszenia wymaganych wkładów własnych do realizowanych projektów.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030

Przygotowanie Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2021-2027 przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego wymusza dokonanie aktualizacji Strategii Rozwoju

Województwa Dolnośląskiego 2030, tym bardziej, że epidemia stworzyła konieczność rewizji niektórych zapisów Strategii – przeformułowania celów strategicznych i operacyjnych w obszarze pomocy społecznej rozumianej jako budowanie odporności społecznej i respektowanie zasady pomocniczości oraz wypracowania innego, nowego modelu współpracy z organizacjami pozarządowymi. Ponadto niezwykle ważnym czynnikiem przemawiającym za aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 jest rozpoczęty w kraju proces deinstytucjonalizacji w obszarze realizacji usług społecznych.

Dotychczas obowiązujący model doraźnego wspierania organizacji pozarządowych, między innymi w zakresie organizacji imprez sportowych, kulturalnych, czy turystycznych, jest już niewystarczający. Wymagane jest włączenie organizacji pozarządowych w nowy SYSTEM ZARZĄDZANIA KRYZYSOWEGO¹. To jest jedyny sposób wypracowania odporności społecznej na różnego rodzaju kryzysowe zagrożenia oraz praktycznego umocnienia pomocniczości i samorządności.

Czas pandemii pokazał, że jako obywatele jesteśmy gotowi do ludzkiej solidarności i obywatelskiej aktywności – są to wielkie pokłady energii społecznej, którą należy ukierunkować do wsparcia działań, często niewystarczających, realizowanych przez instytucje publiczne. Należy zwiększyć skalę wykorzystania mechanizmu wsparcia finansowego do powierzania zadań organizacjom pozarządowym, aby lepiej poradzić sobie z kolejnymi kryzysami oraz wyzwaniem, w tym dotyczącym zmian klimatycznych, społecznych i gospodarczych – minimalizujących wykluczenie, zapobiegających likwidacji małych biznesów, włączanie kobiet itd.

¹ Możliwość uruchamiania dodatkowych źródeł finansowania usług społecznych w okresach kryzysowych, jak np. epidemii.